

Світлана КОВАЛЬ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ БАНКУ

Розглянуто сутність механізму формування власного капіталу банку як складового елемента фінансового механізму, його функції, принципи реалізації та складові. Обґрунтовано, що механізм формування власного капіталу банку може успішно функціонувати лише за умови оптимального використання всіх його складових.

Ключові слова: *капітал банку, механізм формування власного капіталу банку, механізм фінансового менеджменту, фінансовий механізм банку.*

Важлива умова економічного зростання держави – це надійна банківська система. В умовах загострення конкурентних відносин на вітчизняному банківському ринку важливого значення набувають нові підходи до розроблення ресурсної політики, зокрема заходи, спрямовані на формування достатнього за обсягами власного капіталу. Реалізація банківської політики здійснюється через відповідний фінансовий механізм. Саме тому розробка теоретико-методологічної бази, яка б враховувала особливості процесу формування власного капіталу банку, трансформувала їх у комплекс відповідних процедур, що є складовими управління, *набула особливої актуальності* в ринкових умовах.

Дослідженню проблем функціонування банківської системи, зокрема пов'язаних з формуванням власного капіталу банків і підвищенням рівня їх капіталізації *присвячено праці* Г. Азаренкової, М. Алексеєнко, З. Васильченко, О. Васюренко, А. Вожжова, І. Гуцала, О. Дзюблюка, О. Заруби, Л. Костирко, А. Мороза, М. Савлука та ін. Хоча наукові напрацювання є доволі значними, зміна економічної ситуації породжує нові проблеми недостатнього рівня капіталізації банків України. З огляду на це, комплексне дослідження питань, пов'язаних із функціонуванням механізму формування власного капіталу банку, *набуває особливої актуальності*, що і зумовило написання наукової статті.

Розроблення й удосконалення теоретичних засад, що стосуються механізму формування власного капіталу банку, необхідно розпочати, на нашу думку, з чіткого визначення окремих понять.

Поняття «механізм» запозичено з механіки, де його розуміють як «пристрій (сукупність ланок або деталей), що передає чи перетворює рух» [1, 431]. Словник іншомовних слів тлумачить поняття механізм як систему, що визначає порядок якого-небудь процесу, діяльності [2, 355]. Отже, механізм – це спосіб функціонування певної системи.

Механізм формування власного капіталу банку є одним зі складових елементів фінансового механізму. Сучасний економічний словник дає загальне розуміння фінансового механізму як сукупності фінансових стимулів, важелів, інструментів,

форм та способів регулювання економічних процесів і відносин [3, 369]. Фінансовий механізм можна розглядати з позицій теорії фінансів та фінансового менеджменту.

У теорії фінансів існують різні підходи до визначення поняття фінансового механізму, але чітко простежується єдність поглядів науковців на фінансовий механізм як сукупність форм і методів організації фінансових відносин. Так, фінансово-кредитний словник визначає фінансовий механізм як сукупність форм і методів, за допомогою яких забезпечується функціонування системи розподільчих та перерозподільчих відносин, здійснюється формування доходів і накопичень, створення й використання централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів [4, 335]. Такої самої думки дотримується О. П. Кириленко: фінансовий механізм – це сукупність конкретних форм і методів забезпечення розподільчих, перерозподільчих відносин, утворення доходів, фондів грошових коштів [5, 41].

Визначаючи суть фінансового механізму, В. М. Опарін наголошує на його ролі у процесі розвитку суспільства: «Фінансовий механізм – це сукупність методів і форм, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства» [6, 55].

З'ясовуючи суть фінансового механізму, російські вчені А. І. Балабанов та І. Т. Балабанов концентрують увагу на системі фінансових важелів, які знаходять своє відображення в організації, плануванні і стимулюванні використання фінансових ресурсів [7, 122].

На значенні фінансового механізму у формуванні й розподілі фінансових ресурсів, що формуються як на рівні держави, так і на рівні підприємств та у населення, наголошено у визначенні, яке подає фінансовий словник. Він трактує фінансовий механізм як «сукупність форм і методів створення та використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення» [8, 274].

У вищенаведених визначеннях фінансовий механізм розглядається як сукупність відокремлених елементів. На наш погляд, трактуючи це поняття, необхідно наголосити на взаємопов'язаності та взаємозалежності складових. Так, економіст Л. О. Дробозіна характеризує фінансовий механізм як систему встановлених державою форм, видів та методів організації фінансових відносин, причому вона наголошує, що цей механізм є зовнішньою оболонкою фінансів, яка виявляється у фінансовій практиці [9, 54].

О. Д. Василик також розглядає складові фінансового механізму в нерозривній єдності і трактує його як комплекс спеціально розроблених і законодавчо закріплених у державі форм та методів створення і використання фінансових ресурсів [10, 102]. Даючи визначення фінансового механізму, російський вчений

Г. Б. Поляк особливу увагу зосереджує на його ролі у формуванні та розподілі фінансових ресурсів, які використовуються суспільством з метою створення сприятливих умов для економічного й соціального розвитку суспільства [11, 603].

О. М. Ковалюк, визначаючи суть фінансового механізму, вказує на його роль у фінансовій діяльності держави та підприємств, додатково виокремлюючи такі його складові, як нормативне, правове й інформаційне забезпечення [12, 22]. Дане трактування акцентує увагу на функціонуванні фінансового механізму на всіх рівнях і залежність його ефективності від фінансової політики на макро- і мікрорівні.

М. М. Артус розглядає фінансовий механізм як систему заходів впливу на процес відтворення у формі методів, інструментів і важелів у межах нормативно-правового забезпечення з метою соціально-економічного розвитку суспільства [13, 57]. Як бачимо, згаданий вчений досліджує це поняття з позицій фінансового управління, оскільки визначає його передусім як систему заходів впливу.

А. І. Балабанов, досліджуючи вплив фінансів на господарську діяльність, запропонував схему, яка дає змогу відтворити всю ієрархію процесу впливу фінансів через фінансовий механізм шляхом використання фінансового менеджменту на діяльність суб'єктів господарювання (рис. 1).

Рис. 1. Схема впливу фінансів на господарський процес [7, 122]

Таким чином, можемо стверджувати, що фінансовий механізм на практиці реалізує себе через сукупність управлінських функцій. Саме тому доцільним є дослідження фінансового механізму з точки зору фінансового менеджменту.

Дослідження різних підходів до визначення фінансового механізму, фінансового менеджменту, складових елементів механізму фінансового менеджменту дало змогу встановити, що ці поняття взаємопов'язані, оскільки йдеться про управління фінансами, що здійснюється через відповідний механізм фінансового менеджменту, який охоплює регулювання фінансової діяльності, забезпечення та інструментарій фінансового управління (рис. 2).

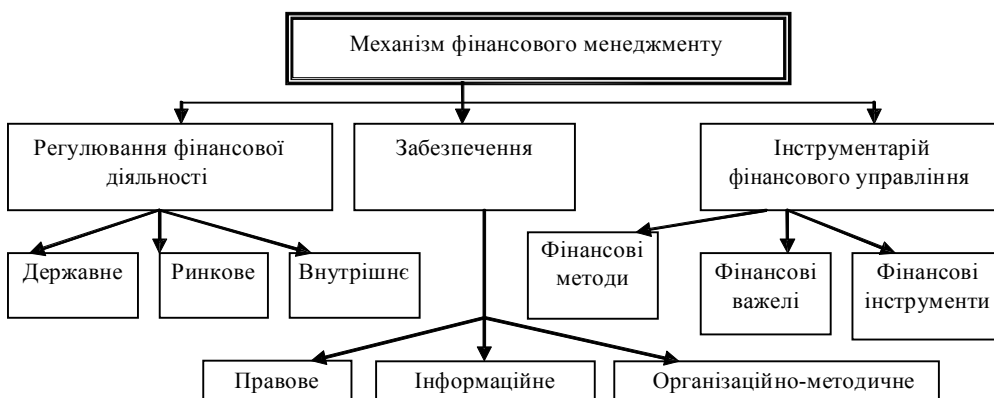

Рис. 2. Структура механізму фінансового менеджменту [14, 13]

Як вважає І. А. Бланк, процес управління фінансовою діяльністю підприємства спирається на певний механізм, який складається з таких елементів:

- державного нормативно-правового регулювання фінансової діяльності;
- ринкового механізму регулювання фінансової діяльності підприємства;
- внутрішнього механізму регулювання окремих аспектів фінансової діяльності підприємства;
- системи методів та прийомів здійснення управління фінансовою діяльністю підприємства [15, 51].

Хоча складові механізму фінансового менеджменту, які визначив І. А. Бланк, начебто відрізняються від розглянутих вище, більш детальний аналіз свідчить про такі спільні риси:

- державне нормативно-правове регулювання фінансової діяльності відповідає нормативно-правовому забезпеченню;
- внутрішній механізм регулювання окремих аспектів фінансової діяльності підприємства і система методів та прийомів здійснення управління фінансовою діяльністю підприємства є близькими за змістом до фінансових методів.

Особливість тлумачення механізму фінансового менеджменту полягає у тому, що його обов'язковими елементами мають бути відповідні системи забезпечення, а це, на нашу думку, є доволі слушним. Адже успішне функціонування фінансового механізму значною мірою залежить від досконалості й ефективності організаційної та інформаційної систем забезпечення.

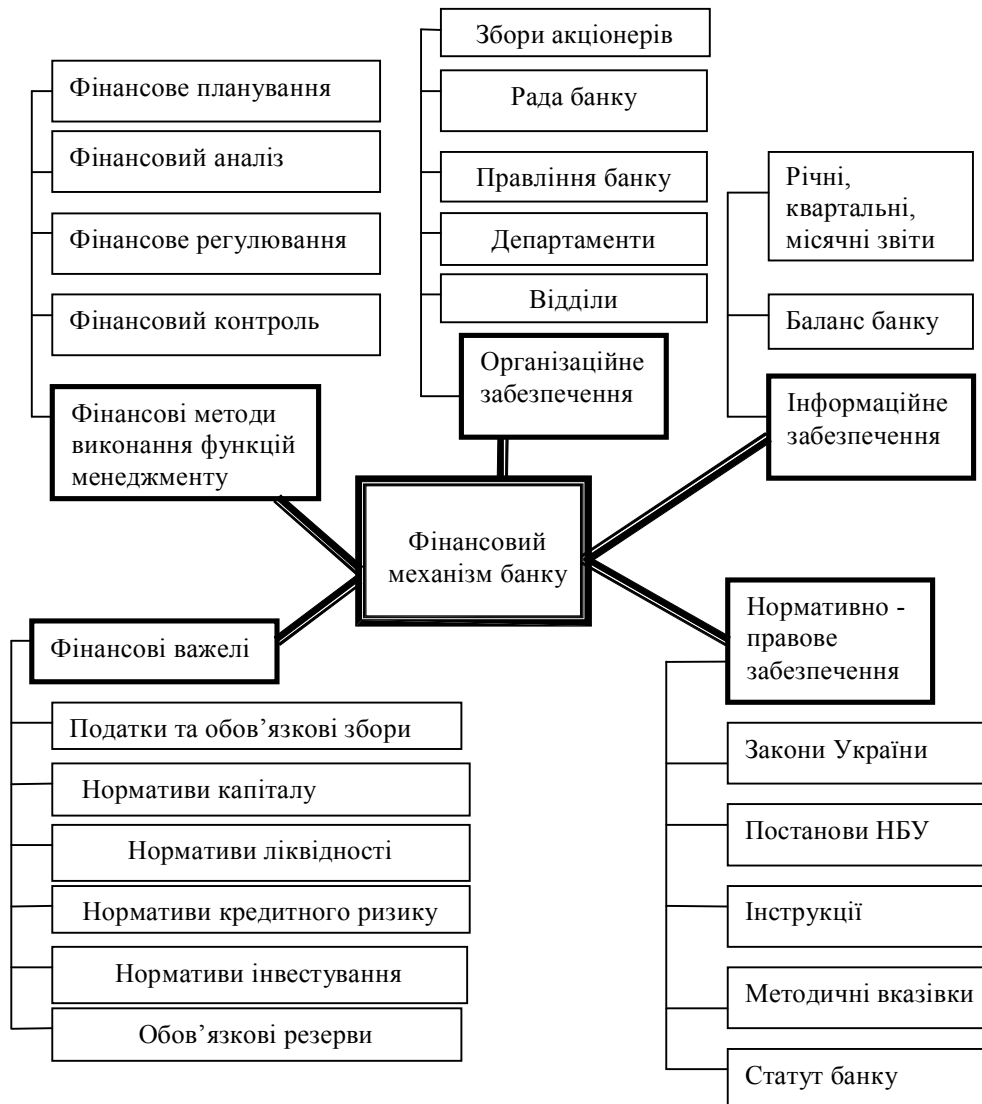
Вищенаведені положення свідчать про нерозривний зв'язок фінансового механізму з процесом формування і використання фінансових ресурсів. Отже, загалом фінансовий механізм відображає практичне використання фінансів в економіці держави, хоч у вузькому розумінні існують суттєві відмінності, що визначаються рівнем застосування, галузевими особливостями діяльності.

Специфіка фінансового механізму банку впливає з відносин розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів у процесі здійснення комерційної діяльності, пов'язаної з рухом, мобілізацією та розподілом грошових капіталів. У контексті особливостей банківської діяльності фінансовий механізм банку, як стверджує

Ю. О. Заруба, треба розуміти як спосіб організації та регулювання фінансових відносин для формування і використання банком фінансових ресурсів [16, 62]. Фінансовий механізм банку представляє собою сукупність форм, методів і важелів використання фінансів з метою вирішення завдань економічного та соціального розвитку банку. При цьому фінансовий механізм банку тісно пов'язаний з процесом прийняття та виконання управлінських рішень [17, 25]. Структуру фінансового механізму банку відображено на рис. 3.

Фінансовий механізм банку, з одного боку, зумовлений діяльністю банківської установи, а з іншого – він активно впливає на неї. Фінансовий механізм банку є реальним втіленням банківської політики і може забезпечити досягнення поставленої мети лише за умови поєднання взаємовпливу всіх його елементів.

Фінансовий механізм банку з точки зору управлінської функції є системою управління фінансовою діяльністю банку і включає фінансові механізми, які стосуються різних напрямків діяльності банку: формування фінансових ресурсів, прибутку, кредитного портфеля та ін.

Рис. 3. Фінансовий механізм банку

На відміну від фінансового механізму банку, механізм формування власного капіталу банку опосередковує виконання управлінських функцій лише щодо формування власних коштів банку і пов'язаний з певними заходами, спрямованими на забезпечення банків їх достатнім обсягом для здійснення ефективної діяльності банківських установ. Механізм формування власного капіталу банку, характеризуючи сферу об'єктивно існуючих розподільчих відносин, властивих банківській діяльності, виступає складовим елементом фінансового механізму, і тому для нього характерними є такі основні елементи, як фінансові методи, важелі та відповідне забезпечення. Механізм формування власного капіталу банку, з одного боку, зумовлений існуванням об'єктивно існуючих перерозподільчих

відносин, притаманних банківській діяльності, а з іншого – цей механізм активно впливає на них і може успішно працювати лише за умови оптимального використання всіх його складових.

Необхідно звернути увагу, що механізм формування власного капіталу банку властивий ринковим відносинам, оскільки в умовах адміністративно-командної економіки не могло існувати такого поняття: всі ресурси банків виступали об'єктом державної власності, а банківська система була складовою загальнодержавної господарської системи.

Відповідно до розвитку ринкових відносин механізм формування власного капіталу банку змінюється і вдосконалюється: окремі його елементи втрачають своє значення, проте механізм може доповнюватись і новими елементами. Власне кажучи, цей механізм не слід розглядати як щось статичне та незмінне, оскільки він перебуває у постійному розвитку, пройшовши чимало стадій від простої функціональної до складної управлінської системи.

Механізм формування власного капіталу відображає один з напрямків стратегії розвитку банку, метою функціонування якого є забезпечення банків достатнім обсягом власного капіталу, здатним забезпечити виконання вимог центрального банку та прибуткову діяльність. Виступаючи складовою фінансового механізму банку, механізм формування власного капіталу виконує дві функції:

- 1) забезпечення виконання нормативних вимог НБУ до якісних і кількісних параметрів власного капіталу;
- 2) фінансове забезпечення діяльності банку достатнім обсягом власного капіталу.

Основними принципами реалізації механізму формування власного капіталу банку є комплексність, функціональність, ефективність, адаптивність і прозорість.

Комплексність полягає в тому, що всі заходи, пов'язані із процесом формування власного капіталу, необхідно здійснювати у взаємозв'язку з іншими напрямками діяльності банку. Функціональність передбачає, що всі складові цього механізму мають чітко визначені завдання і спрямовані на досягнення єдиної мети – формування достатнього власного капіталу банку. Адаптивність – це здатність механізму змінюватись та вдосконалюватись під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Принцип ефективності передбачає, що цей механізм забезпечить максимальну реалізацію потенційних можливостей конкретного банку щодо забезпечення достатнім обсягом власного капіталу. Механізм формування власного капіталу банку функціонує на принципі прозорості і відкритості, тобто забезпечує надання акціонерам, інвесторам, клієнтам повної інформації, що стосується власного капіталу банку.

У механізмі формування власного капіталу, на наш погляд, доцільно виділити п'ять складових елементів: нормативно-правове, інформаційне й організаційне забезпечення, фінансові методи та фінансові важелі (рис. 4).

Зображення механізму формування власного капіталу банку у вигляді колеса, яке перебуває у русі, не є випадковим. Адже функціонування цього механізму є безперервним і визначається узгодженістю та взаємодією всіх його складових елементів.

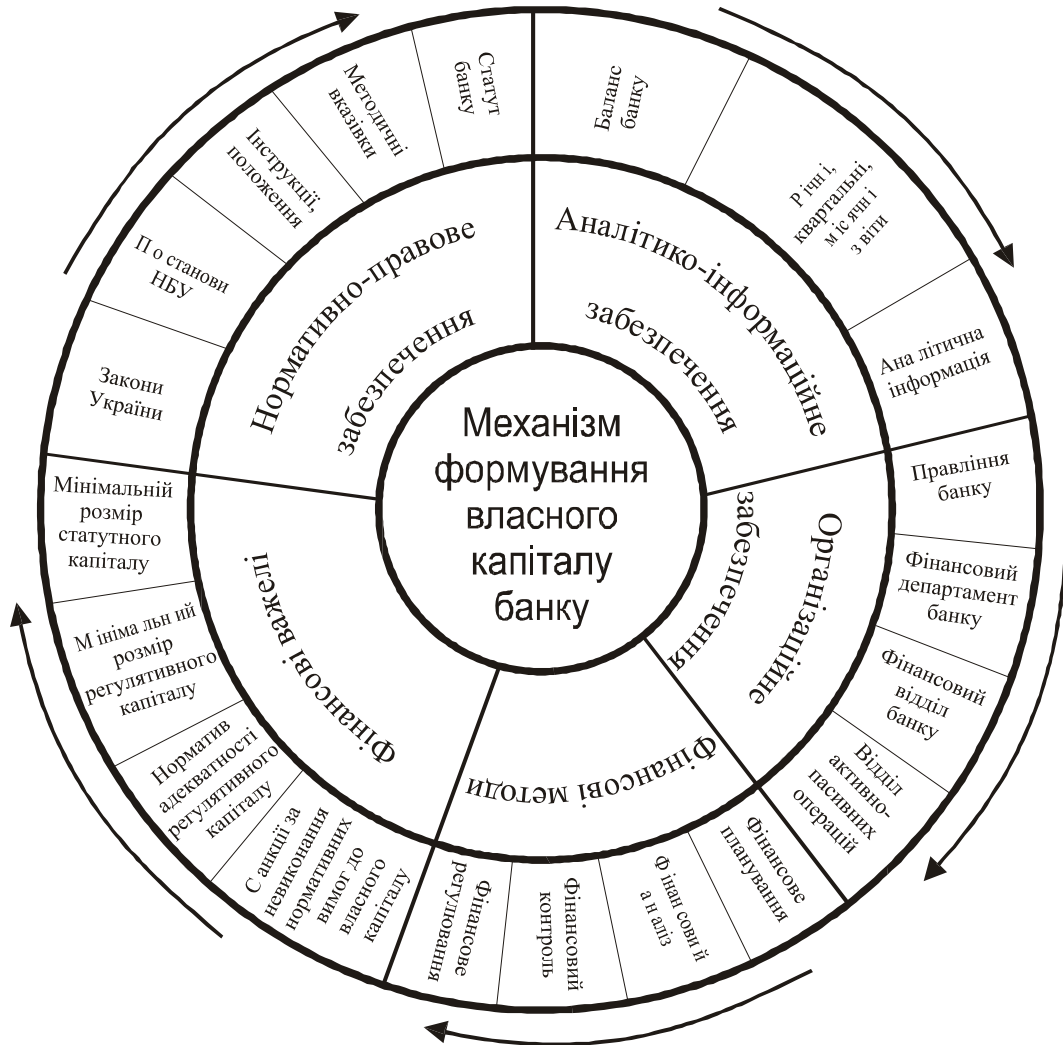

Рис. 4. Механізм формування власного капіталу банку

Фундаментом фінансового законодавства служить Конституція України. Засади правового забезпечення механізму формування власного капіталу банку закладені в Законах України «Про банки та банківську діяльність» (2000 р.) та «Про Національний банк України» (1999 р.). Процес формування капіталу банку регламентується численними правовими нормами: «Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні», «Положенням про порядок формування та використання банками резервного фонду», «Методикою розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні». Інструкції та положення є доповненням до відповідних законів, оскільки вони більш детально регламентують різні аспекти діяльності банку. Крім цього, кожен банк у процесі діяльності керується внутрішньобанківськими методичними рекомендаціями та інструктивними вказівками, що стосуються питань формування власного капіталу банку.

Інформаційне забезпечення представляє собою процес безперервного цілеспрямованого підбору інформаційних даних, необхідних для здійснення аналізу, планування та прийняття оперативних управлінських рішень щодо формування власного капіталу банку.

Інформаційне забезпечення – це основа наукового пізнання механізму формування власного капіталу банку, що вміщує різноманітну фінансову, комерційну, економічну інформацію. Без фінансової інформації не можуть діяти фінансові методи та важелі, не матиме підґрунтя нормативно-правове забезпечення. Інформаційне забезпечення має об'єктивно відображати стан банку в будь-який момент часу і з будь-яким рівнем деталізації. Інформація має відповідати таким принципам, як: системність, порівнянність, нормативність, повнота, достовірність та відкритість. Лише достовірна інформація дає змогу мінімізувати ризики. Джерелом фінансової інформації є бухгалтерський облік. Для прийняття важливих управлінських рішень необхідна якісна інформація, а оскільки вона має властивість швидко «старіти», то її необхідно використовувати оперативно.

Інформаційна система не лише забезпечує необхідною інформацією управлінський персонал і власників (акціонерів) банку, а й задовольняє інтереси існуючих та потенційних клієнтів банку, НБУ, аудиторських компаній. Інформаційне забезпечення механізму формування власного капіталу банку знаходить своє відображення у системі показників, які умовно можна поділити на три групи: 1. Показники, що характеризують обсяг, структуру та динаміку власного капіталу банку. 2. Показники, що характеризують вартість капіталу загалом та окремих його складових зокрема. 3. Нормативні показники, дотримання яких контролюється НБУ.

Організаційне забезпечення передусім розуміємо як об'єднання людей, які спільно реалізують фінансову програму на основі визначених правил та процедур [7, 122]. До організаційних процедур належать створення органів управління фінансовою діяльністю банку та побудова структури апарату управління. Організаційне забезпечення фінансового механізму є тією сполучною ланкою, яка об'єднує всі елементи механізму формування власного капіталу банку. Система організаційного забезпечення механізму формування власного капіталу банку представляє собою взаємопов'язану систему служб і підрозділів банку, що здійснюють розробку і прийняття управлінських рішень щодо формування власного капіталу банку і несуть відповідальність за результати цих рішень. Структура установи банку відображає основні логічні взаємозв'язки рівнів управління, розмежовує сфери відповідальності, оптимізує процеси інформаційного забезпечення, що дає змогу досягати поставлених цілей та завдань з найбільшою ефективністю. Налагодженість внутрішньобанківських схем, процедур прийняття рішень, розподіл функцій та повноважень – запорука продуктивної взаємодії підрозділів банку.

Організаційна структура банківських установ передбачає поділ на департаменти та відділи відповідно до основних напрямків діяльності. При цьому структура окремо взятого банку може відрізнятись від інших, хоч навіть у межах одного банку вона не є сталою, оскільки може змінюватись і вдосконалюватись, що зумовлено поставленими стратегічними завданнями. Оптимальна структура має забезпечувати ефективну скоординовану діяльність всіх функціональних підрозділів банку, їхню

швидку адаптацію до сучасних умов, а також ефективне управління діяльністю банку загалом.

Механізм формування власного капіталу банку реалізується через систему фінансових методів. Слово «метод» має грецьке походження й означає шлях дослідження, спосіб пізнання [1, 429]. Отже, у даному випадку ми розуміємо способи та систему прийомів для забезпечення діяльності банку власними коштами.

Фінансові методи формування власного капіталу банку охоплюють фінансове планування і прогнозування, фінансовий аналіз, фінансовий контроль та фінансове регулювання.

Фінансове планування у банківських установах має комплексний, системний характер, що встановлює черговість дій, вибір шляхів діяльності. Планування дає змогу передбачити перспективу розвитку банку, більш раціонально використовувати всі ресурси, уникнути можливих ризиків у процесі здійснення активних і пасивних операцій, забезпечити прибуткову діяльність та нарощування банківського капіталу.

Планування обсягу власного капіталу банку представляє собою діяльність щодо розробки планів і розрахунку планових показників, які відображають прогнозний рівень забезпеченості банку необхідними власними ресурсами для здійснення його діяльності у плановому періоді. Процес планування власного капіталу є невід'ємною частиною внутрішньобанківського планування, оскільки саме власний капітал є захисним рубежем від неочікуваних ризиків. Тому цей процес тісно пов'язаний з прогнозуванням динаміки ризиків банківської діяльності та обсягу активних операцій. Планування власного капіталу банку передбачає як прогнозування обсягу й структури власного капіталу загалом, так і динаміки його складових частин, планування прибутковості капіталу та збільшення вартості акцій банку.

Планування може передбачати заходи на більш тривалий термін до 3–5 років чи обмежитись одним роком. У першому випадку йдеться про те, що формування власного капіталу банку є невід'ємною компонентою загальної фінансової стратегії, яка є системою завдань та ефективних шляхів їхнього досягнення. Розроблення стратегії формування капіталу банку передбачає врахування тенденцій розвитку економіки і вимог, які постають перед банківською системою, та може реалізуватися через дивідендну або емісійну політику. При здійсненні поточного фінансового планування розробляються планові показники, що відображають окремі аспекти формування власного капіталу на 1 рік.

Фінансовий аналіз структури фінансових ресурсів та власного капіталу банку – передумова для визначення ефективності їхнього використання. Тому вивчення їхнього складу та динаміки, кількісне та якісне оцінювання структури власного капіталу є основою при прийнятті рішень про його оптимізацію. Фінансовий аналіз формування власного капіталу банку представляє собою розрахунок та дослідження його основних показників з метою виявлення резервів зростання вартості капіталу й оптимізації його структури.

Аналіз власного капіталу банку починається з його якісного аналізу, що дає змогу виділити джерела формування і склад власного капіталу банку. Кількісний аналіз структури власного капіталу банку необхідно проводити в динаміці, щоб простежити зміни в його структурі за певний період і визначити тенденції розвитку.

Крім цього, в умовах існування гострої конкуренції, важливо порівнювати структуру власного капіталу конкретного банку з аналогічними даними інших банків, для чого використовуються рейтинги банків.

Аналіз власного капіталу банку характеризується певними етапами, серед яких:

- аналіз динаміки структури власного капіталу;
- оцінювання основних факторів, що визначають формування структури власного капіталу;
- оптимізація структури власного капіталу за критерієм мінімізації фінансових ризиків;
- оптимізація структури власного капіталу за критерієм виконання вимог Національного банку України.

Банківська діяльність, як і будь-яка діяльність економічних суб'єктів, містить багато небезпек. Однак, на відміну від інших видів діяльності, саме діяльність банків залишається найбільш регульованою в Україні. Метою регулювання є захист інтересів вкладників та стабільність банківської системи загалом, оскільки саме вона є важливим інструментом впливу на економічні процеси в країні.

Державне регулювання виявляється у встановленні фінансових нормативів та відрахувань до резервних фондів, у політиці регламентації мінімального розміру статутного капіталу в момент утворення банку. Нормативи виконують функцію оцінювання захищеності від певного ризику.

Фінансовий контроль забезпечує контрольні дії на пріоритетних напрямках фінансової діяльності банку, своєчасне фіксування відхилень фактичних її результатів від передбачених планами та прийняття оперативних управлінських рішень, що забезпечують її нормалізацію. Фінансовий контроль у даному разі, зводиться до перевірки виконання планів, що стосуються власного капіталу банку (внутрішньобанківський контроль), контролю за дотриманням обов'язкових нормативів з боку Національного банку України та контролю, який здійснюють незалежні аудиторські компанії.

Фінансові важелі відображають спосіб дії при використанні фінансових методів. Фінансові важелі механізму формування власного капіталу банку (мінімальний розмір статутного капіталу, мінімальний розмір регулятивного капіталу, норматив адекватності регулятивного капіталу) нерозривно пов'язані з фінансовими методами. Перш за все, це стосується фінансового регулювання.

Отже, наголошуючи на тому, що кожне поняття має своє значення та змістове навантаження, *зауважимо*, що у фінансовій науці нема усталеної позиції і не розроблено єдиного підходу до визначення суті механізму формування власного капіталу банку. Це пов'язано зі складністю і багатогранністю досліджуваного поняття. Проведене вище дослідження дає змогу визначити суть поняття «фінансовий механізм формування власного капіталу банку».

Таким чином, пропонуємо механізм формування власного капіталу банку розуміти як цілісну систему фінансових методів і важелів, а також організаційну структуру банківської установи, які, спираючись на нормативно-правову та інформаційну базу, забезпечують формування власного капіталу банку на достатньому рівні.

Теоретичне осмислення суті фінансового механізму формування власного капіталу банку сприятиме визначенню слабких ланок цього механізму і, як результат – шляхів їхнього зміцнення. Ефективний механізм формування власного капіталу банку дасть змогу здійснювати ефективну банківську діяльність та повністю реалізувати функції, покладені на власний капітал банку.

Література

1. *Словник іншомовних слів [за ред. чл. кор. АН УРСР О. С. Мельничука]. – К.: Головред. УРЕ АН УРСР, 1974. – 775 с.*
2. *Словник іншомовних слів [Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута.] – К.: Наукова думка, 2000. – 680 с.*
3. *Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Райзберг Б. А., Лозовский Л. М., Стародубцева Е. Б. – 2-е изд., исправ. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 479 с.*
4. *Финансово-кредитный словарь: В 3-х т. / Гл. ред. Н. В. Гаретовский. – М.: Финансы и статистика, 1988. – Т. 3: Р–Я. – 511 с.*
5. *Кириленко О. П. Фінанси (Теорія і вітчизняна практика): Навчальний посібник / О. П. Кириленко. – Тернопіль: Астон, 2002. – 212 с.*
6. *Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія): Навч. посібник / В. М. Опарін. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ. – 2001. – 240 с.*
7. *Балабанов А. И. Финансы / А. И. Балабанов, И. Т. Балабанов. – СПб: Питер, 2002. – 192 с.*
8. *Загородній А. Г. Фінансовий словник. / 2-ге видання, виправлене та доповнене / Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. — Львів: Видавництво «Центр Європи», 1997. – 576 с.*
9. *Фінанси. Грошовий обіг. Кредит. Навчальний посібник [Л. О. Дробозіна, Л. П. Окунева, Л. П. Андронova та інші]; під редакцією проф. Л. О. Дробозіної. – К.: Видавнича агенція «Вертекс», 2001. – 352 с.*
10. *Василик О. Д. Теорія фінансів: Підручник / О. Д. Василик. – К.: НІОС. – 2000. – 416 с.*
11. *Финансы: Учебник для вузов / Под ред. Г. Б. Поляка. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2003. – 607 с.*
12. *Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики). Монографія / О. М. Ковалюк. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. – 396 с.*
13. *Артус М. М. Фінансовий механізм в умовах ринкової економіки / М. М. Артус // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 54–59.*
14. *Коваленко Л. О. Фінансовий менеджмент: Навч. посібник / Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньова. – Чернігів: ЧДІЕУ, 2001. – 456 с.*
15. *Бланк И. А. Основы финансового менеджмента. / И. А. Бланк. – К.: Ника-Центр. Эльга, 2001. – 592 с.*
16. *Заруба Ю. О. Роль фінансового механізму у підвищенні конкурентоспроможності банків / Ю. О. Заруба // Фінанси України. – 2005. – № 1. – С. 60–64.*
17. *Радковская И. П. Методология финансового менеджмента / И. П. Радковская // Финансы и кредит. – 2005. – № 36 (204) – С. 21–26.*

Редакція отримала матеріал 16 грудня 2008 р.